

NA "SCALING" SE "STANDARDIZATION" E NA VEITAROGI LELEVU

Na **scaling** se **standardization** e na veitarogi lelevu e dau veivosakitaki sara vakalevu, vakabibi e na mua ni veiyabaki se e na gauna e dau macala kina na veitarogi. E se sega ni dua na vakadewa vakaviti ni vosa oqo me kilai raraba. Ia, e na gauna mada ga oqo, e rawa ni tukuni ni oqo na kena vakaivakarautaki na soli ni maka e na veitarogi. E nuitaki ni na qai matata na yavu ni vakadewa oqo ni sa wiliki oti na i vakamacala ka koto oqori e ra.

E tiko e vica na taro e dau tarogi vakawasoma e na tikina oqo. E so vei ira era koto oqo e ra:

1. E vakayacori dina tiko na **scaling** e na veitarogi?
2. Ke dina, baleta na cava?
3. E dina li ni dau vakalutuka sobu na maka na **scaling**?
4. Na cava e sega kina ni dau tautauvata na maka e soli e koronivuli kei na maka e soli e na veitarogi lelevu?
5. E tiko na veivakaduiduitaki e na **scaling**?
6. E vakayacori vakacava na **scaling**?

Na i vakamacala ka koto oqo e ra e sa na tovolea me sauma na taro ka koto oqori e cake me matata kina na veitikina bibi e so e na kena soli na maka e na veitarogi lelevu.

A. E vakaevei, e vakayacori dina tiko na scaling?

Io, na **scaling** e dau vakayacori e na veitarogi lelevu kece era dabeca na gone mai na kalasi 6 ki na fomu 7. E sega ni ka vou. Na veitarogi lelevu kece ka gadrevi kina me ra tuvani na gone e na i tuvatuva (**ranking**) me vakarawarawataka na veidigitaki ni sikolasivi se na curu ki na vuli torocake e dau vakayacori kina na **scaling**. E sega ni vakayacori duadua ga e Viti, e yaco tale ga e na veimatanitu e na wasa Pasifika ka wili kina o Niu Siladi kei Ositerelia kei na veiyasa i vuravura kece.

B. Ke dina, e baleta na cava?

Na **scaling** e yavutaki e na dua na vakasama bibi vakavuli ka vakatokai na **subject equivalence** se na nodra "tautauvata" na veilesoni e na vuku ni veika vakaveitarogi e na dua na i vakatagedegede ni vuli, me vaka beka na fomu 6. Na vakasama oqo e ka bibi me rokovi se vakadinati me qai rawa kina na dina (**validity**) kei na dodonu (**fairness**) e na kena soli na maka se i cocovi ni rawa ka (**award**) e na dua na i vakatagedegede ni vuli.

E tiko e na vakasama oqo na nanuma ni veivakatautauvatataki (**comparability**), e dua na ka bibi sara me okati e na vaimataqali veitarogi kece ga. E baleta na cava?

Na veitarogi e vaka e dua na i vakarau. E vakarautaka na kaukauwa ni nodra rawa ka se kila ka na gone. Oqo e sega ni ka rawarawa baleta ni ka dredre me raica e dua mai tautuba na ka dina e tiko e na nona vakasama e dua na gone. E rawa wale ga ni kilai e so na i vakatakilakila ni veika e tu e na nona mona e dua na gone mai na ka e toqa e na nona pepa ni veitarogi.

Me vaka ga e dua na veitaucci e na 100 na mita, e na gadrevi me ra tautauvata kece tu na ka kece e na cici me vaka na gauna ni tekivu, na balavu ni vanua e cicivi, na buturara ni cici, kei na so tale. Ke na qai dua na duidui e kune e na gauna era taura na daucci me ra ciciva kina na dodonu oya, ia na duidui oya e sa na vu sara ga mai na nodra kaukauwa ni cici na daucci. A kena i balebale oqo ni sa tiko na dina (**validity**) e na macala ni cici oya baleta ni sa vakarautaka na ka dina e gadrevi me vakarautaka ka sa tiko tale ga na dodonu (**fairness**) baleta ni `ra tautauvata kece na veika e na veitaucci.

E via vaka koto oya na ka e gadrevi e na veitarogi, oya me `ra tautauvata na veika kece, e wili kina na kedra dredre se rawarawa (**level of difficulty**) na pepa kece ni veitarogi. Ia, oqo e dau ka dredre me yaco baleta ni sa dau oti na veitarogi sa qai dau kune ni so na pepa e dredre ka so e rawarawa. E sa e vei e keya na dodonu? E rawa beka ni `da kaya ni sa tautauvata kece na ka era veitarogitaki kina na gone? E sega sara. Ia, oqo e dua wale ga na i vurevure ni duidui ka rawa ni vakaseva na kena rawati na dina kei na dodonu e na dua na veitarogi.

E vuqa tale na sala se i vurevure ni duidui e na veitarogi. E dua ka sega soti ni dau rawarawa na ciqoma oya na duidui ka vure mai na duidui ni i wiliwili ni gone era dabeca na vei pepa yadua. O koya na vakasama ni **subject equivalence** ka toka e cake e sega ni dredre kevaka era dabeca kece na gone na lesoni kece. E ka ni rarawa ni sega ni vakaoqo na ka eda sotava. E Viti kei na vuqa tale na vanua, e dau soli na digidigi vei ira na gone e na lesoni cava era dabeca. E sa tiko beka ga na lesoni me tauri raraba (**compulsory subjects**), ia, e sa qai tiko tale e 3 se 4 se 5 me `ra digidigi kina. Na ka e sa qai yaco oya ni `ra sa qai duidui na kaukauwa ni veiqati e na veilesoni yadua baleta ni `ra sa duidui na gone kei na kedra i wiliwili e na veilesoni. Vakaveitarogi, oqo e solia e dua na dredre levu baleta ni `ra sa na vakarautaki tiko na gone e na veika duidui ka sa na yali na veivakatautauvatataki (**comparability**) ka gadrevi taumada.

Na i tavi levu ka vakayacora na **scaling** oya me vakalailaitaka sobu se kauta tani sara ga yani na leqa ka vure mai na duidui e so me vaka e tukuni toka oqori e cake e na dua na veitarogi. Oqo sara ga **na i matai ni i naki levu** e vakayacori kina na **scaling**.

A kena i karua oya me vakarawarawataka na nodra soqoni vakadodonu na maka ni veilesoni me rawa kina na maka levu (**aggregate**) o koya me vakayagataki e na veidigitaki ni sikolasivi kei na curu ki na vuli torocake. Oqo e yavutaki e na vakasama ni rawa ga ni vakaibalebale na soqoni vata ni maka kevaka era sa "tautauvata" taumada e liu na maka me `ra na soqoni vata. Me vaka ga na kena rawa ni `rau soqoni vata e \$10 ni Viti kei na \$10 ni Ositerelia kevaka e rau sa vaisautaki ki na i lavo vata. E vaka tale ga oqori na vakasama ni "tautauvata" ka vakayagataki e na sosoqoni ni maka ni veitarogi.

Na ka e vakayacora na **scaling** oya me moica (**adjust**) se vaisautaka vakafika (**statistically**) na nodra i davodavo (**distribution**) na maka ni veitarogi me rawa ni kune kina na veivakatautatuvatataki (**comparability**) o koya me qai dodonu kina na sosoqoni vata ni maka.

A i katolu ga ni i naki levu ni **scaling** oya me vakatora toka vakadodonu na i vakatagedegede lavaki (**standard**) ni dua na veitarogi e na veiyabaki. Oqo e rawa mai na nona vakatulewataka na Tabacakacaka ni Vuli na ka e vakatokai na **overall mean** kei na **overall standard deviation** ni dua na veitarogi. O rau na matanifika oqo e rau sega ni veiveisau e na veiyabaki. A nodrau i tavi oya me `rau taqomaka toka na i vakatagedege lavaki ni veitarogi me vaka e sa tukuni toka mai e cake.

C. E dina li ni dau vakalutuka sobu na maka na scaling?

Me vaka na kena i vakamacala sa koto oqori e cake, na **scaling** e moica se veisautaka na kedra i davodavo (**distribution**) na maka me rawa kina na veivakatautauvatataki (**comparability**). Na veisau oqo e rawa ni vakalutuka sobu na maka se kauta cake. E rawa tale ga ni sega ni vakavuna e dua na veisau.

D. Na cava e sega kina ni dau tautauvata na maka e soli e koronivuli kei na maka e soli e na veitarogi lelevu?

Na maka e soli e koronivuli e sega ni rawa ni vakatautauvatataki kei na maka e soli e na veitarogi levu. E baleta na cava? Na veitarogi levu e duatani kina na kaukauwa ni veiqati baleta ni `ra tiko kina e duatani na i kumukumuni. E dina ga ni rawa ni rau tautauvata na maka e rawa e na veitarogi ruarua se levu cake e na veitarogi mai tuba. E sega ni kena i balebale oqo ni rawa me rau vakatautauvatataki me vaka e sa tukuni toka mai cake.

E. E tiko na veivakaduiduitaki e na scaling?

Na cakacaka vakafika oqo na **scaling** e vakayacori ga e na **computer** ka raica ga na maka kei na nodra naba (**index number**) na gone. E sega ni kila na mata tamata cava e wili kina e dua na gone, na yacana se na nona koronivuli. Na veitukutuku oqo ni dua na gone era na qai semati tale vua na gone yadua ni sa oti na **scaling**. E sa ka dredre kina me tukuni ni veiwasei se vaivakaduiduitaki na **scaling**.

F. E vakayacori vakacava na scaling?

Me vaka e sa tukuni toka mai cake, na **scaling** e cakacaka vakafika. E moica se veisautaka na i davodavo ni maka (**distribution**) ni veileseni yadua me rawa kina vua na veitarogi me sotava na i vakatagedegede lavaki ni veitarogi (**overall mean and overall standard deviation**) ka rawata tale ga kina na veivakatautauvatataki.

Na veiveisau oqo e na vakatau tale ga e na rua na ka bibi. Oqori sa i koya na maka e rawata e dua na gone e na dua na leseni e na vakatau tale tiko ga e na rua na ka bibi:

- Na maka e rawata e na nona veileseni tale e dabeca;
- Na kaukauwa ni rawa ka ni kumukumuni ka lewena tiko (**subject group**) se na nodratou kaukauwa ni rawa ka e na nodratou veileseni tale na nona i lawalawa e na leseni oya.

E dua na ka bibi e basika e ke oya na bibi ni nona cakacaka vakaukauwa na gone e na nona leseni taucoko. E ka bibi tale ga me nanumi e ke oya ni maka levu se

aggregate e i vakatakilakila ni nona rawa ka vakararaba e dua na gone (**overall achievement index**). E na sega kina ni rawa ni vakabi tu e na **aggregate** e dua na lesoni me vaka era dau nanuma e so na gone. E dau vakavuna me ra dau cakacaka ga vakaukauwa e na lesoni e vinaka se rawarawa vei ira ka `ra nuitaka ni lesoni oya e na qai laveta cake na nodra maka levu. Na vakanananu oqori e veicalati vata kei na dina ni kevaka e 4 se 6 na lesoni e ratou wili tiko e na maka levu, na lesoni e 4 se 6 oqori e na tautauvata na kedratou bibi se **weighting** e na aggregate. Oqo e na qai dodonu kina na **overall achievement index**.

E sa na rawa ni laurai e ke ni **scaling** e dua na ka e dodonu me vakayacori e na veitarogi lelevu. E tiko na vakasama vakavuli e yavutaki kina me rawa ni kune kina na dina kei na dodonu e na macala ni veitarogi. Kevaka e dua na gaunisala se i cakacaka ni **scaling** e sega ni yavutaki e na veivakatautauvatataki se **comparability** se **subject equivalence**, ia e sa na rawa ni tarogi na dina kei na dodonu ni veika e rawa kina, se maka yadua ni lesoni se maka levu (**aggregate**).

Me vaka ni sa rui ka bibi na veitarogi e na nodra bula mai muri na noda i solisoli ni dau vakayagataki e na veidigitaki, e sa ka bibi tale ga kina me qaravi e na kena gaunisala dodonu.

Salote Rabuka
Tabana ni Veitarogi
Tabacakacaka ni Vuli
Suva

17 June 2003